

DİRSE HAN OĞLU BOĞAÇ HAN HİKÂYESİNİ SEMBOLİK YAKLAŞIMLA OKUMA

READING THE STORY OF DİRSE HAN OĞLU BOĞAÇ HAN WITH A SYMBOLIC APPROACH

Mümin TOPCU¹

Öz

Dede Korkut hikâyeleri, toplum bilinçaltını yansıtan sembolik metinlerdir. Dil ve yapı merkezli çeşitli açılardan incelenen bu hikâyeler üzerinde anlam odaklı çözümleme çalışmaları pek azdır. Bu nedenle on iki adet hikâyeden kurulu Dede Korkut Oğuznâmeleri'nin birincisi olan Dirse Han Oğlu Boğaç Han başlıklı hikâye, dinî-mitolojik ve arketipsel yaklaşımla incelenecektir. Hikâye, devlet ile toplum, yönetici ile yönetilen dönüşümü; astral simgeler, zoolojik simgeler, aile ilişkileri ve zaman bağlantıları üzerine kuruludur. Hikâyede Güneş, Ay, yıldızlardan oluşan astral döngünün gün, ay, yıl şeklinde zamanı belirleyiciliği; bunların yaşama tesirleri, hayvan ve bitki yaşamı, ekonomik döngü, manevi yaşam döngüsü arasında bağlantılar kurulur. Dinler tarihi döngüsü olan peygamberlik, evliyalık ve yozlaşma dönemlerinden oluşan manevi otorite ile maddi devlet yapısı, aile yapısı arasında da benzerlikler kurularak destanın oluşturulduğu düşüncesindeyiz. Mitolojik bir yapı sergileyen destanda döngü, yenilenme, zaman, mekân ve nitelik ilişkileri başta olmak üzere, birçok unsur arasında ortak yasalar olduğu sezdirilmektedir. Benzerliklerden kurulu bu yasalar arasında görünenden görülmeyene, kolay anlaşılır olandan zor anlaşılır olana sembollerle geçişler söz konusudur. Tüm bu ilişkiler içinde aile-toplum ilişkisi ile devlet-kozmos işleyiş benzerlikleri ön plana çıkar. Hikâye küçük bir beylik ailesinin yaşamı ile daha büyük bir beylik arasındaki ilişkileri anlatırken aile prototipinden küresel işleyişin parametrelerine geçer. Bir siyasetname özelliği gösteren Oğuznâmeler'i anlamak, Türk toplumunun geleneğini anlamak ve geleceğe ışık tutmak açısından eğitici ve bilinçlendirici fonksiyonlar içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Mitoloji, Dede Korkut, Boğaç Han, tasavvuf, siyaset, ay, boğa, iktidar.

Abstract

Dede Korkut stories are symbolic texts reflecting the subconscious of society. These stories have been analyzed from various views centered on language and structure, but there are very few meaning-oriented analysis studies on these stories. For this reason, the story titled "Dirse Han Oğlu Boğaç Han", the first of the Dede Korkut Oghuznâmes consisting of twelve stories, will be analyzed with a religious-mythological and archetypal approach. The story is based on the transformation of state and society, ruler and ruled, astral symbols, zoological symbols, family relations and time connections. In the story, connections are established among the astral cycle consisting of the Sun, the Moon and the stars determining time in the form of day, month and year; their effects on life, animal and plant life, economic cycle, spiritual life cycle. We think that the epic was created by establishing similarities between the spiritual authority consisting of prophethood, sainthood and corruption periods, which are the cycle of the history of religions, and the material state structure and family structure. In the epic, which exhibits a mythological structure, it is intuited that there are common laws among many elements, especially cycle, renewal, time, space and quality relations. Among these laws based on similarities, there are transitions from the visible to the invisible, from the easily comprehensible to the difficult to understand through symbols. Within all these relationships, the similarities between the family-society relationship and the state-cosmos functioning come to the fore. The story moves from the prototype of the family to the parameters of global functioning while describing the relations between the life of a small beylik family and a larger beylik. Understanding Oghuznâmeler, which has the characteristics of a political treatise, has educational and consciousness-raising functions in terms of understanding the tradition of Turkish society and shedding light on the future.

Keywords: Mythology, Dede Korkut, Boğaç Han, sufism, politics, moon, bull, power.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, topcumumin@gmail.com, ORCID:0000-0002-6522-1117.

Makale Türü: Araştırma Makalesi – Geliş Tarihi: 16.09.2023 – Kabul Tarihi: 28.02.2024

DOI:10.17755/esosder.1361566

Atf için: *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2024;23(90): 561-578

Bu çalışma Creative Commons Atf-Gayri Ticari 4.0 (CC BY-NC 4.0) kapsamında açık erişimli bir makaledir.

This work is an open access article under [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0).

Giriş

Dede Korkut Oğuznâmeleri içinde Dirse Han Oğlu Boğaç Han başlıklı anlatı, kitabın başında genel bir girişten sonra yer verilen on iki hikâyenin ilki olarak karşımıza çıkmaktadır. Dede Korkut'ta İslâmî etkinin yüzeyde kaldığı ve bu etkinin bir ciladan ibaret olduğu düşüncesi, bazı çevrelerce kabul edilen bir görüş olmasına karşın Orhan Şaik Gökyay, İslâmî unsurların bu hikâyelerde Şamanist etkiye nazaran daha belirgin olduğu ve Dede Korkut'un bir *Müslüman ermişin kitabı* olduğu görüşüne katılıyoruz (Gökyay, 2006: 289). Biz de Gökyay'ın bu görüşüne katılıyoruz. Dede Korkut Oğuznâmeleri'nin yazılırken hem Dede Korkut isminin hem de içeriğinin Kur'an örnek alınarak tasavvufi etkiyle yazıldığı düşüncesindeyiz. “*Şüphe yok ki, Biz seni bir müjdeleyici ve bir korkutucu olarak gönderdik ve hiçbir ümmet yoktur ki illâ içlerinde bir korkutucu gelip geçmiştir*” (Kur'ân-ı Kerim 35/24). Uyarıcı ve korkutan dede tipinin bir peygamber sıfatı olarak Kur'ân'da kullanıldığını görmekteyiz. Bu bağlamda dinî-tasavvufî gelenekte *müjdeleyici, uyarıcı ve korkutucu dede tipi, tüm peygamberler ile birlikte Hz. Muhammed ve onu takip edenlerin ortak bir tipi* olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bakara suresi, Kur'an'ın ikinci ve en uzun suresidir. Adını İsrâiloğullarının *sığır kurban etme* olayından alır. Kur'an'ın en uzun suresi olan Bakara'da, *Âdem, melekler ve şeytan* üzerine *kozmetik tasarım* konuları da anlatılır (Kur'ân-ı Kerim. 2/1-286). Hz. Muhammed, bu surenin, neredeyse dinin tamamını içerdiğini belirtir (Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 2 / 2876). Dede Korkut'ta anlatılan Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesinin, Bakara'da anlatılan olaylara benzer bir şekilde Kur'an'dan ilham alınarak, bir *kozmetik tasarım hikâyesi* olarak tertiplendiği düşüncesindeyiz. Bakara suresinin Kur'an'ın başında yer alması gibi, Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesi de Dede Korkut kitabının başında yer alır. Dede Korkut hikâyelerinde bey isimleri olarak kullanılan birçok isme, Türk siyaset tarihinde hemen hemen hiç yer verilmez. Dirse ve Boğaç isimleri bu telakkiye uygundur. Boğaç Han hikâyesi başta olmak üzere, hikâyelerde yer alan kişi adlarının geleneksel kullanımının çok az olması ve Türk devlet geleneğindeki yönetici ailelerde hemen hemen hiç kullanılmaması, bu isimlerin kurgu ağırlıklı birer sembol olduğu tezini, güçlendirir niteliktedir.

Hikâyede peygamberler, veliler ve ahir zaman yozlaşma dönemi bir gün sembolü ile anlatılır. Hz. Âdem'den kıyamete kadarki tüm insanlığın yaşamı, *bir gün döngüsüne* benzetilir ve destandaki arena, çadır, beyler, çocuk, anne ve etraftakiler; *insan kozmos ilişkilerini* ifade eder. Hikâyede, *peygamberlik, evliyalık ve yozlaşmanın hâkim olduğu dönem* olmak üzere *üç gün / dönem* üzerinden insanlık tarihi özetlenir niteliktedir. Zannımca kültürümüze yerleşmiş *üç günlük dünya* deyimini de bu anlayıştan geliyor olabilir. Ayrıca *on iki imam* anlayışı ve Dede Korkut hikâyelerinin *on iki başlıkta* ele alınması, kültürümüzdeki *dede-ay* birlikteliği, Boğaç Han'ın annesinin *on iki kemiğinin* harap olması vb. on iki sayısının Dede Korkut'ta öne çıkarılması, bu dönemde *Ay döngüsünün fonksiyonelliği ile evliyalık dönemi ilişkisini* gösterir niteliktedir.

Boğaç Han anlatısı göksel simgeler olan *Güneş, Ay ve yıldızlar* ile hayvanlar âleminin simgeleri olan *aslan, boğa / deve ve diğer hayvanlar* ile sosyolojik yapının çekirdeği olan baba, anne ve çocuklardan oluşan aile ilişkileri; yöneten ile yönetilen ilişkileri bağlamında devlet işleyişi, tebaa / halk ve memleket / vatan arasında benzerlikler kurularak anlatılır. Bu çoklu unsurlar arasında ortak bir ilişki ağı olduğu düşüncesinden beslenen ortak yasalar olduğu

sezdirilmeye çalışılmış ve hikâye bu mantıkla tertip edilmiştir. Hikâyede, masallarda olduğu gibi, görünenden görülmeyene, kolay anlaşılır olandan zor anlaşılır olana sembollerle geçişler söz konusudur. *Güneş, Ay, yıldız* döngüsünün zamana bağlı yaşamın yaratılma etki ve bağlantılarının açıkça gözlemlenmesi ve döngü etkisinin bitki, hayvan, insan yaşamı üzerinde belirleyici etkisinin insanlığın manevi yaşam döngüsü olan peygamberlik, evlilik ve yozlaşma ile devlet yapısı ve aile ilişkileri arasında da aynı belirleyicilik üzerinden benzerlikler kurularak destanın oluşturulduğu düşüncesindeyiz.

Hikâyede Boğaç Han'ın arenada oynayan bir çocuktan bir devlet liderine dönüşü anlatılır. Boğaç Han, çocuktan lidere dönüşürken, bu süreçte yiğitlik, akıl, toplum bağları ve erdemi ön plana çıkararak *devlet baba ile anayer / halk* arasında zamanla sembollere dönüşen değerler işlenmektedir. Boğaç Han, *gençliğin simgesidir*. Baba ve kırk namert, devletin temel unsurlarından *kurucu iktidar olan etkin bürokrasinin* simgesidir. Anne ve kırk ince belli kız, yönetilen sınıf olan *halkın sembolüdür*. Oğul/çocuk yani gençlik ise, genellikle halkın içinde yer alır ve *etkin bürokrasi ile halk arasında* dengeleyici ve birleştirici güçler olarak karşımıza çıkar. Zamanla yeni ortaya çıkan şartlara, anayer etkisiyle; araziye uyararak dönüşen halk, stratejik etkin gücü olan gençliğini de dönüştürür. Gençlik de devleti dönüştürür. Döngüyle değişime uymayanlar ölür veya yıkılır. *Baba*, yeniliklere direnen *eril gücün*; *anne* ise *değişimi benimseyen ve yönlendiren dişil gücün* simgeleridir. Boğaç'ın yani çocuğun kişiliğinde yeni bir yapı inşa edilirken; ferdi ve toplumsal dönüşüm, aile bağları ve beylik ilişkileri üzerinden döngü yasaları görünür hale gelir. Boğaç Han destanında bu döngü simgeleri birbiriyle bağdaştırılıp çözümlendiğinde, Türk devlet geleneği ile toplumun derin yapı işleyişi de anlaşılabilir. Bu bağlamda Dede Korkut hikâyelerini anlamak, Türk toplum ve devlet yapısını anlamada, bizim için eğitici ve öğretici olacaktır.

1. Yöntem

Dede Korkut hikâyeleri, dinî destan geleneğinin bir parçasıdır. Bu metinler, çok zengin İslam mitolojisinin Türk kültürüne yansıyan bir boyutuna işaret etmektedir. Özellikle tasavvufi çevrelerde oluşan ve yazılı kaynaklarda pek yer almayan ancak dini-tasavvufi toplumsal kültürü içselleştirince farkına varabileceğimiz toplum bilinçaltının temel parametrelerden oluşmakta olan İslam mitolojisi ekseninde yazıldığı kanaatinde olduğumuz Dirse Han Oğlu Boğaç Han anlatısının sembollerini, *dinî-mitolojik ve arketipsel* bir yaklaşım ile olay izleğine bağlı kalarak anlamlarına odaklandıktan sonra, hikâyenin yazılış amacını ve mesajını anlamaya çalışacağız. Dinî, mitolojik ve arketipsel yaklaşımla ele aldığımız çalışmanın, temel parametreleri oluşum aşamasında olan bu çalışma tarzına katkılar sağlayacağı düşüncesindeyiz.

2. Anlatıyı Olay Akışına Bağlı Çözümleme

Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesinin her bir anlatı birimi özetlendikten sonra, anlatı dizgesine bağlı kalınarak, semboller yorumlanacaktır:

Hanlar Han'ı Han Bayındır, çadırını yeryüzüne diktirir, bin yere ipek halı döşetir, yılda bir kez toy düzenleyip Oğuz beylerini misafir eder, onlara ziyafet verir. Yine böyle bir ziyafet dönemi gelmiştir. Aygır, erkek deve, koç kurban eder. Bir yere ak otağ, bir yere kızıl otağ, bir yere kara otağ kurdurur. Oğlu olanı ak otağa, kızılı olanı, kızıl otağa; oğlu kızılı olmayanları, kara

otağa oturtur, altına kara keçe döşetir ve önüne kara koyun yahnisi ikram eder. Yerse yesin, yemezse kalkıp gitsin, emrini verir (Ergin, 1970: 8).

Hikâyenin girişine dikkat ettiğimizde Hanlar Han'ı Han Bayındır'ın bir geleneği anlatılmaktadır. En üst erki ifade eden hanlar hanı, padişahlar padişahı, beylerbeyi, sultan-ı ezeli, sultan-ı kâinat, güneşler güneşi, vb. ifadelerin geleneksel anlatılarda *mutlak iktidar* anlamına geldiğini ve *yaratıcı sembolü* olduğunu görüyoruz. Destanda tüm *insanların yaşamı bir gün döngüsüne* benzetilmiş ve bu benzetmede Hz. Âdem'den son peygamber Hz. Muhammed'e kadarki *peygamberler dönemi*, gün döngüsündeki *sabahtan ikindiye kadarki* zamana denk gelen, *ak ve aydınlık* dönemdir. Bu dönemde, maddi ve manevi saltanat peygamberlerce icra edilir. *Peygamberler dönemi*, astral simgecilikte *Güneş'in*, zoolojik simgelemede ise *aslanın* dönemidir. Peygamberlerin dönemi, Yahudi ve Arapların hâkim olduğu zaman dilimidir. Bu dönemde insanlık ilahî nurunu, feyzini ve varidatını, Güneş'ten doğrudan doğruya almakta olup bu zaman diliminde hâkimiyet; *peygamber, Güneş ve aslan* sembolleriyle ifade edilir. Bu toplumlarda *erkek egemendir*. Boğaç Han hikâyesinde Bayındır Han, bu nedenle oğlu kızı olan beyleri, ak otağa oturtur.

Yine Hanlar Han'ı Han Bayındır'ın alaca gölgeliği gökyüzüne yükseltmesi ve çadırını yeryüzüne diktirmesi ile göksel unsurlara gönderme yaparak kozmosun sembolü olan çadır simgeleriyle, Hanlar Han'ının, mutlak iktidarı vurgulanır. Hikâyedeki *yılda bir kez çadır kurup ziyafet verme* geleneği, dinî-tasavvufi eserlerde bir *küçük kozmos* örneği olarak *padişah, bahçe ve ziyafet* birlikteliğiyle karşımıza çıkar (Topcu, 2021: 87). Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Gökyüzü, merkezi bir direğe yaslanan çok büyük bir çadır olarak algılanır. Konutun kozmolojik simgeselliği yaygındır ve imago mundi olarak yani *evren simgesi* olarak kabul edilir. Çadırın bölünmeleri gök ve yer, erkek ve dişi vb. hem bölünmeye, hem karşıt gruplara denk düşer. Yaşamın döngüsü içinde mitik kavgaların tekrarı veya iki kozmogonik ilke olan *kış-yaz, gündüz-gece, ölüm-hayat* arasındaki çatışma söz konusu olsun, derindeki anlam aynıdır. Kavgalar, çatışmalar, yarışmalar hayatın yaratıcı güçlerini kışkırtır, uyandırır ve artırır (Eliade, 2000: 61).

Sabah erkenden Dirse Han, kırk yiğidi ile Bayındır Han'ın ziyafetine katılır. Dirse Han'ın, Hanlar Han'ı Bayındır Han'ı ziyarete gittiği sabah vakti, çeşitli unsurlarla vurgulanır. Sakalı boza çalan çayır kuşunun öttüğü, sakalı uzun müezzinin ezan okuduğu, büyük cins atların sahibini görüp homurdandığı, siyah ile beyazın seçilebildiği, dağlara güneş vurduğu, yiğitlerin birbirine karıştığı sabahın ilk ışıkları (Ergin, 1970: 9) ifadeleriyle; hayvan, insan ve mekâna ait unsurlar üzerinden *döngü başlangıcına* gönderme yapılır.

Kahraman, eğer gün döngüsünde *sabahı ve gündüzü* yaşıyorsa, *oğlu ile kızının* da olması gereklidir. *İnsan yaşamı*, destanda *bir güne* benzetilir. Peygamberler dönemi, Hz. Âdem ile başlar ve Hz. Muhammed ile sonlanır. Bu zaman dilimi gün döngüsünde, *sabahtan ikindiye* kadardır. Bu süre içinde peygamberlerin soyu, *hem oğullarından hem de kızlarından* devam eder.

Bahattin Ögel, Uygur yazısı ile yazılmış Oğuz destanında: Oğuz Han'ın babasının adının, Ay Kağan olarak geçtiğini, Batı Türklerindeki anlatılara göre ise, Oğuz Han'ın babasının Kara Han olduğunu kaydettikten sonra, Eski Türk dininde *Gök ile Güneş'in birinci derecede* öneme sahip olduğunu belirtir. Ögel, *Güneş'in, Gök'ün Ay'a ve ak rengin kara rengine dönüşünü*,

Türklerin Mani dinini kabul etmesine ve bu dinde Ay'ın önemli olmasına bağlar. Oğuz Han'ın doğumunu anlatan Uygurca Oğuz destanında Ay Kağan'ın bir oğlu olur. Ay Kağan olarak bilinen tek kişi vardır, o da Oğuz Han'ın ikinci oğludur. Ay Kağan'a kadar *Gök Tanrı* nitelemesi ön planda iken, Manihaizm'den sonra *Ay Tanrı* denildiğini belirtir. Bu değişimin özellikle Uygurlar ile başladığı bilgisini verir. Uygur hükümdarları, "*Ay Tanrıda kut bulmuş...*", ifadesiyle anılır (Ögel, 1998: 140). Özellikle dini tasavvufi metinlerimiz başta olmak üzere, hemen hemen İslâmî dönem Türk metinlerinde *ak-kara* renk simgeciliği sıklıkla yer almasına rağmen; günümüze kadar dinî gelenekteki *peygamber-evliya-yozlaşma*; *güneş-ay-yıldızlar*; *sabah-öğle-akşam* ve *aslan-boğa-diğer hayvanlar* simgeciliği fark edilememiştir.

Hz. Muhammed'in soyu, oğlundan değil, kızından devam etmiştir. Bu durum Ahzâb suresinde belirtilir: *Muhammed (as.) sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir, velâkin Allah'ın resulüdür ve peygamberlerin hatemidir ve Allah her şeyi tamamen bilendir.* (Kur'ân-ı Kerim, 33/40). Bu demektir ki peygamberlik silsilesinin bitişiyle kozmos sona yaklaşmıştır. Maddi-manevi saltanat, peygamberliğin gücüyle tek elden icra edilirken artık bu güç, bir derece zayıflayıp evlialığa dönüşmüş, maddi ve manevi devlet de ayrılmıştır.

Evliyalar, Hz. Muhammed'din kızı Hz. Fatıma'dan devam eder. Bu dönem, gün döngüsündeki *ikindiden akşama* kadarki zamana benzetilir. Bu sürede maddi-manevi saltanat zayıflamakla birlikte, evliyaların/beylerin oğul ve kızlarının olmasıyla devam edebilir. Bu zamanda hâkimiyet; *güneşten aya*, *aslandan boğaya*, *Arap'tan Oğuz'a* geçer. Bu bakış açısıyla bakılınca Türk destan geleneğinde *Güneş-Ay* ve *ak-kara* destan simgeciliği de kolayca anlaşılır. Günümüzde *aya gitme* ve *hâkim devlet ilişkisi* de bu açıdan düşündürücüdür.

İnsanlığın yeryüzünde bitişi olan *mutlak karanlık* dönem ise, en son *oğlu kızı olmayan beyler* ve *evliyalar* dönemidir. Bu dönemin başlangıcı akşam vaktidir ve yeryüzünde insanlığın bittiği karanlıklarla dolu kıyamet dönemini ifade eder ki, bu zaman dilimindeki beylerin / evliyaların ne oğlu ne de kızı olur. Bayındır Han, bu nedenle oğlu kızı olmayanları kara otağa oturtur, onların önüne kara koyun yahnisi verir ve *yerse yesin yemese kalkıp gitsin*, sözleriyle; *yaşamın bitişi*ni, *kozmosun sonunu güçlü bir şekilde vurgular*.

Beylerin soyunun kızlarından devam etmesi, kozmosun bir derece kötüleşmesini; oğul ile birlikte kızın da olmaması ise, mutlak karanlığı ve bitişi/kıyameti ifade ederken, hikâyede bu ilahi yasanın icracısı *Bayındır Han'ın emriyle onun yiğitleridir*. Bayındır Han'ın yiğitleri, mutlak iradenin yasalarının uygulayıcılarıdır. Bu yiğitler, Dirse Han'ı karşılar, kara otağa oturtur, altına kara keçe döşer, önüne kara koyun yahnisi getirir. *Bayındır Han'dan buyruk böyledir*, derler (Ergin, 1970: 9).

Dirse Han, *Bayındır Han benim ne eksikliğini gördü, kılıcımdan mı gördü, soframdan mı gördü*, diyerek, saltanat icrası için gerekli olan temel güç unsurları açısından kendisinde bir eksiklik olmadığını ifade eder. Dirse Han, *Bu garaip bana ya bendendir ya hatundandır*, demek suretiyle çocuğunun olmamasını bir eksiklik olarak görür. Bu eksikliğin kozmosun çekirdeği olan insan ve insanın da erkek ve dişi unsurları olan iki yarısından birinde veya her ikisinde de olabileceğini ifade eder. Durumu evine gelip karısına söyleyen Dirse Han'a, hanımı tavsiyelerde bulunur. Dirse Han, karısının tavsiyeleriyle, yerinden kalkar, ala çadırını yeryüzüne diktirir; aygır, erkek deve, koç kurban eder; İç Oğuz ile Dış Oğuz beylerini toplar, açları doyurur, çıplakları donatır, borçlunun borcunu öder; bol miktarda et ve kıymık

bir ziyafet verir, dua eder, dua ister. Ağzı dualı birinin hayır duası ile Allah, güzel bir erkek çocuk verir (Ergin, 1970: 10). Kurban-ziyafet-dua-çocuk birlikteliği, Hz. İbrahim ile oğlu Hz. İsmail ve Hz. Muhammed'in babası Abdullah'ın hikâyelerinde de görülür (Topaloğlu, 1988: 75-76). İbrahimî gelenekte derin yapıda bir kurban-çocuk karşıtlığı vardır. Kurban kesen toplumu yedirip içirmekle görüngüsellik canavarına karşı koyar, kendi emeğinden toplum yaşamına katkıda bulunarak toplumdaki alacaklı olur. Allah, topluma verdikleri karşılığında kurban kesenlere erkek evlat, yani toplumun geleceği olan erkek çocuk ile hâkimiyet ikram eder. *Milletin efendisi, onlara hizmet edendir* (el-Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, 2: 463). Hadisinde de bu ilgi açıkça görülür. Kurban konusuna ileride av ile birlikte tekrar değinilecektir.

2.1. Çocuk boğa mücadelesi

Atın ayağının çabuk, ozanın dilinin çevik olması, sözü ile hikâyenin sözlü destan geleneğinin bir parçası olduğu vurgulanır.

Oğlan on beş yaşına girdiğinde babası Bayındır Han'ın ordusuna katılır. Bayındır Han'ın bir boğası ile bir de erkek devesi vardır. Bu boğa, sert bir taşı boynuzlasa un gibi dağıtacak derecede güçlüdür. Yaz ve güz boğa ile erkek deveyi yılda iki kez savaştırırlar. Bayındır Han ile büyük Oğuz beyleri, bu mücadeleyi seyrederek eğlenir. Yine bir yaz günü, boğayı saraydan çıkarıp üçer kişi sağlı sollu zincir demir ile bağlanmış şekilde getirirler. Dirse Han'ın oğlunun üç arkadaşıyla aşık oynamakta olduğu meydanın ortasına, çocuklara kaçmalarını söyleyerek, boğayı salıverirler. Diğerleri kaçır, Dirse Han'ın oğlu kaçmaz, ak meydanın ortasında boğa ile karşı karşıya kalır. Boğa gelip oğlana saldırır. Oğlan yumruğunu boğanın alnına dayar. Boğa ile oğlan birbirini ileri geri itip çekişirler. Boğanın iki kürek kemiğinin üstü köpük bağlar, bir türlü yenilemezler. Oğlan, ben buna neden destek oluyorum, diyerek boğayı desteleyen elini çeker ve boğanın önünden savrulur. Boğa tepesi üzerine yıkılır. Oğlan, boğanın başını bıçak ile keser. Oğuz beyleri toplanır, oğlanı tebrik ederler. Dede Korkut, oğlana *Boğaç* adını verir ve babasından beylik ister (Ergin, 1970: 13-14).

Çocuk, arkadaşlarıyla aşık atarak bilgi ve becerilerini kendi eşitleri içinde geliştirmeye çalışırken aniden büyük bir problem olan *boğa* ile karşı karşıya kalır. Oğlan, ya boğa tarafından boynuzlanıp tepelenerek devre dışı kalacak ya da onu yenecektir. Birlikte oynadıkları *çocukların kaçması*, onların devlet yönetiminde bir iddiası olmadığını gösterir. Sonradan Boğaç olacak çocuk ise *yönetme becerilerini göstermek* zorundadır. Bir üst yönetici namzedi olarak, tebaası içinde yöneten ile yönetilen arasındaki ilişkileri düzenleyen yönetici namzedi olan çocuk, *zenginliği ve gücü bünyesinde barındıran boğayı*, stratejik aklı ile kontrol edip hâkimiyeti altına alarak onlardan *kendini besleyecek gücü* devşirmek zorundadır. Aksi takdirde yönetim ve hâkimiyet konusunda bir iddiası olamayacaktır.

Oğlan, önce yumruğunu boğanın alnına dayayarak güç mücadelesine girişir. Bu bölümde her ikisi birbirine karşı üstünlük kuramaz. Bu demektir ki üst yönetim ve ekonomik gücün sahipleri, fiziki güç olarak birbirine denktir. Dengeyi bozan stratejik tasarım aklıdır. Üst yönetici namzedi olan oğlan, hâkimiyeti altındaki çeşitli aparatları aklını kullanarak devreye almak suretiyle, güç dengesini lehine çevirir. Aksi takdirde denk güçler birbiriyle didişecek ve zaman kaybedecektir. Bunu ilk önce fark eden Oğlan, mücadeleyi lehine çevirecek ilk kritik hamleyi yapar, boğayı dengelemek suretiyle ayakta tutan yumruğunu çeker ve statükoyu bozar.

Güç, boğanın alanı iken; stratejik akıl, yönetimin alanıdır. Oğlan, boğanın alnından yumruğunu çekerek, kaba kuvvetle güç uygulama alanını terk eder ve boğayı kendi alanına çeker. Stratejik davranışı doğuran tasavvurî akla karşı boğanın başarı şansı yoktur. Oğlan ikinci stratejik müdahaleyi hançeri ile yapar, tepe üstü yıkılan boğanın başını keserek öldürmekle, boğanın gücünü kendine devşirir.

Hançer, kılıç, ok, süngü vb. silahlar, kesin bir amaç için üretilerek bir isteği ve düşünceyi gerçekleştirmek için yapılmıştır. Her alet ya da silah, bir düşünceyi ve isteği gerçekleştirmeyi, kendine has şekilde ifade eder (Jung, 2002: 236). Silahlar, bir düşüncenin ve iradenin dışavurumudur. Yaşam silahlarla korunur ve kazanılır (Jung, 2002: 240). Güç ve başarı, insan düşüncesinin temel dürtü ve ilgisini oluşturur. Sahiplenme, tüketme, yeme, kendine benzetme bu ruh halinin bir yansımasıdır (Campbell, 1995: 458-459). Hançer, vb. silahlar, Kabil-Habil'den beri gelen insanlığın kültürel savaşıma bilgi ve birikimini, etkin güce dönüştüren teknolojik unsurların simgesi olmalı. Boğayı boğazlayınca Oğuz beyleri çocuğun üstüne kapanarak onu tebrik eder ve kutlarlar.

Oğlan; yönetim için gerekli olan cesaret, stratejik akıl, kültürel birikim, güç ve becerilerden oluşan erdemleri en üst seviyede gösterir ve yönetmeye ehil bir *Güneş-kral-aslan-yönetici* olduğunu ispatlar. Dedem Korkut'un söylemesiyle Dirse Han, oğluna beylik ve taht verir. Beylik unsurları şunlardır: Binek olarak at, etlik olarak on bin koyun, yük taşıyıcı olarak kızıl deve, gölgelik olarak altın başlı otağ ve giyimlik olarak da omuzu kuşlu cübbe. Ayrıca Bayındır Han'ın ak meydanında savaşarak boğayı öldürdüğü için de Dede Korkut, oğlana *Boğaç* adını verir. Boğa; ihtiyaç duyulan bütün nimetlerin anahtarı, etkin orta sınıfın yani *gücün* ve *zenginliğin* sembolüdür. Sosyolojideki *yönetici-orta sınıf* mücadelesinin zoolojik sembolizmdeki karşılığı, *aslan-boğa* mücadelesidir. Çaycı, gelenekte *aslan-boğa* mücadelesini *Güneş-Ay* simgeciliğinin bir yansıması olarak görür (2002: 24). Bu düalizmin aydınlık ve karanlık, iyilik ve kötülük, sıcaklık ve soğukluğu ifade ettiğini; Ay'ın Batı'nın, Güneş'in de Doğu'nun sembolü olduğunu belirtir. Güneş kursu ve Ay, gezegenlerin tayininde önemli bir belirteç olarak bu astral belirteç, kozmik bir tasarım teşkil emekte olup zoomorfolojik simgelem dünyasından öte, gerçeğe yakın bir anlatım içermektedir (Çaycı, 2002: 42-43).

Aslan, *yırtıcılık ve avcılık* ile boğa ise *güç ve kuvvetin* yanında tarımsal üretimdeki etkinlikleriyle ortaya çıkar. Her ikisi, av sahnelerinin vazgeçilmez kompozisyonunu oluşturur. Boğa, tarımdaki iş gücünü sağlayan önemli bir unsurdur. Tarım ürünlerinin ekimi ve hasadı, boğa sayesinde gerçekleştirildiği için boğa ya da boğa boynuzu, zamanla *gücün ve bereketin sembolü* olmuştur (Çaycı, 2002: 97). Bu nedenle boğa, arkaik toplumlardan günümüze kadar *tarım toplumunun ve zenginliğin* simgesi olagelmıştır.

Aslan-boğa mücadelesi, Mitraizm'deki boğayı yenen Perseus tasviriyle karşımıza çıkmaktadır. Bu mücadele *Güneş-Ay* sembolizmiyle; Güneş, güney yarımküreden kuzeye geçişi, yani kuzey yarımkürede mevsimin kıştan ilkbahara geçişini, yeni yılın başlangıcını ifade eder. Yine çimlerin üzerinde boğa, boğanın üstünde aslan kompozisyonu, kadim siyasi gücün işleyişini anlatır. Boğa, madeni ve ekonomik tüm zenginlikleri yansıtan bir *güç unsuru* olarak görülür (Mutlu, 2019: 77). Eskiçağ tarihi boyunca boğa, eril unsurları ön plana çıkarılan *güç ve verimlilik* sembolüdür (Şimşek, 2017: 598).

Aslan ve boğanın fonksiyonel manalarına gelince ahlaki açıdan iyi ve kötünün timsali olmuştur. Aydınlığı temsil eden aslan ile karanlığı ifade eden boğa, Manihaizm'deki düalist prensiplere referans teşkil etmektedir (Öney, 1970: 92). Boğanın alışılmışın dışında aslanı yenmesi uğursuzluk sebebi sayılabileceği için aslanın her zaman zafer kazanması beklenir (Köprülü, 1965: 600). Bu düşünceden hareketle *aslanın, iyiliği ilahi güçleri; boğanın ise dünyevi materyalist zenginlikleri* temsil ettiği söylenebilir. Boğaç, boğayı yenip başını keserek dönüştürmekle, bu *karanlık, şuursuz, kötücül gücü*; krallığının, aynı zamanda da kutsalın hizmetine sunmuş olur.

Bütün bunların yanında, aslan ile deve ve boğa, fonksiyonları ve fiziksel özellikleriyle Güneş ve Ay'a benzemektedir. Aslan, rengi ve yeleleriyle, Güneş ve ışınları; boğa ise rengi ve boynuzları ile Ay ile ilişkilendirilmiştir. Ayrıca güneş, ısı ve ışık kaynağı oluşuyla, mutlak gücün merkezine ve yeryüzünü direk aydınlatmasıyla *peygamberliğe*; Ay ise ışık ve ısıyı güneşten alıp yansıtmasıyla kutsal bilginin bir derece tesirinin zayıfladığı *evliyalık dönemine* benzetilmiştir. *Boğa*, boynuzlarını göğe dikmesi ve sırtını yukarı dönmesi ile yüceye tehdit oluşturarak kutsala karşı savaşmakta olan *zenginliği kontrolünde tutan güçleri* simgeler. Fonksiyonları itibarıyla yine *boğa, bütün kapasitesini yere yöneltmek ile stratejik akıldan yoksun yeryüzünü sömüren yerele ait kötücül gücü yani materyalist anlayışı* imlemektedir. Oğuznâme'de Boğaç, boğayı yenmekle bu kadim insanlık döngüsünde, kutsalın yanında yer alır ve kutsalın adına kötülüklerle savaşan gücü temsil eder. Boğanın başını kesmekle isimsiz çocuk, Boğaç'a dönüşür. Boğaç-Oğuz, stratejik aklıyla boğanın gücünü içselleştirip dönüştüren kutsalın yeryüzündeki temsilcisidir. *Çocuk-kurban birlikteliği*, İbrahimî gelenekle başlayan belli aralıklarla tekrarlanan kutsalın arkasında desteği ve teyidiyle hareket eden tasavvurî akla sahip stratejik güçlerin kötücül dünyevileşmiş ve stratejik akıldan yoksun kaba ve şeytanî güçler ile mücadelesinin ve galibiyetinin parametrelerini ortaya koyduğu söylenebilir.

Boğaç hikâyesine benzer bir olay Oğuz Kağan destanının *Uygurca nüshasında da yer alır. Hikâye şöyledir*: Günlerden bir gün, Ay Kağan'ın gök mavisini yüzlü, kızıl ağızlı, kırmızı benizli, kızıl gözlü, kara saçlı, kara kaşlı, perilerden de güzel bir oğlu olur. Oğlan anne sütü emer, kısa sürede büyür, pişmiş et ve şarap ister, ansızın dile gelir, konuşur, kırk günde yürür, ayağı öküz ayağı, bileği kurt bileği gibidir, omuzu samurunkine, göğsü koca ayınkine benzer, vücudunun her yeri kıllarla doludur, at sürüleri güder, atlara biner, ava gider, zamanla güzel bir yiğit olur. Bu çağda, Oğuz memleketinde geniş bir ormanda büyük bir canavar olan gergedan yaşamaktadır. Oğuz; kargı, kılıç, kalkan ve okunu alıp gider ve kargıyla başına vurarak gergedanı öldürür ve yurdunu kurtarır (Ögel, 1998: 115-127). Birçok araştırmacı Boğaç ile Oğuz kelimeleri arasında bir bağlantı ve aynılık olduğu görüşündedir (Sinor, 1950: 5), (Bazin, 1953: 316). Ercilasun, bu bağlantının kabul edilmesi halinde, Oğuz Han ile Boğaç Han'ın aynı anlamı ifade ettiğini belirtir (1988: 87). Ercilasun, Oğuz sözcüğünün efsanevî hükümdar ismi, kabile-topluluk adı ve Türklerin içinde etnik bir grup adı olabilecek şekilde, üç farklı anlama geldiği görüşündedir (1988: 88). Uygurca Oğuz Kağan destanında, Oğuz'un doğumundan hemen önce *onun resmi budur* denilip bir öküz resmi çizilmiş olması (Bang & Rahmeti, 1936: 10), Oğuz ile öküz-boğa arasında ilişki olduğu düşüncesini kuvvetlendirir. Boğaç ile Oğuz arasında, Ziya Gökalp başta olmak üzere birçok araştırmacı, ilişki olduğu düşüncesindedir (Özkan, 2010: 49).

Başın kesilmesi, yöneten ile yönetilen arasındaki bağın kesilmesidir. Mevritlerde yer alan Kesikbaş hikâyesinde devler, Kesikbaş'ın karısını kaçıtır, oğlunu yer ve başını keser.

Kesikbaş, kelle koltukta Hz. Muhammed'in huzuruna çıkar ve ondan yardım ister. Hz. Muhammed, Kesikbaş'a yardım etmesi için Hz. Ali'yi gönderir. Hz. Ali, yeraltı devlerini öldürerek Kesikbaş'a yardım ettikten sonra önceden yeryüzünde bulanık akmakta olan sular, artık temiz akmaya başlar. Kesikbaş'ın önce kesilmiş başı, sonra da karısı ile oğlu döner ve düzen yenilenir (Argunşah, 2002). Dinî-tasavvufî gelenekte Hz. Ali, eğitim ve askeriyenin simgesidir. Baş ve vücut; yöneten ile yönetilenlerin simgeleridir. Kadın, vatan; çocuklar, halkın sembolüdür. Bir devletin eğitim ve askerî yapısı güçlü olduğunda her şey düzeldir. Boğaç Han, boğanın başını kesmekle, zenginlik ve ekonomik gücü elinde tutanların halka kontrolsüz ulaşımını kesmekle kötücül güçlerin iktidarını engeller. Yani stratejik aklı ve kültürel birikimi olan teknolojik ateşli silahlar ile Boğaç, onların aralarına girerek, ekonomik gücü elinde tutan ve bu güçten iktidar devşirmeye çalışanları engeller, onları sindirir ve dönüştürür. Ekonomik gücü elinde tutanlar, kutsalı temsil eden Peygamberler ve devlet yöneticileriyle bazen mücadeleye girer. Bu durumda problem, ekonomik gücü elinde tutanların halkla iletişiminin kesilip toplum yaşamından dışlanmasıyla çözümlenmiştir. Hz. Mûsâ'nın otoritesine karşı başlatılan isyanda başrolü oynayan Karun hadisesi, (bk. Harman, 2001: 519), buna örnek verilebilir.

2.2. Boğaç'ın ilk yönetim deneyimi

Dede Korkut, Boğaç Han tahta çıkınca gelişen olayları yorumlar: Boğaç, tahta çıkınca babasının adamları olan kırk namerdi tanımaz. Eski konumunu kaybeden kırk namert, Boğaç'a haset edip babasına, oğlunu öldürtmek için harekete geçerler. Kırk namert, Boğaç ölünce yine Dirse Han'ın yanında eski konumuna döneceklerdir (Ergin, 1970: 14).

Hikâyede Boğaç ile Kırk namert karşıt güçleri temsil etmektedir. Hikâyede kırk namert, kurucu iktidarı temsil eden bürokrasinin simgesidir. Namertler, kazanımlarını ve konumunu kaybetmemek için harekete geçer, sağlı sollu yirmişerli iki gruba ayrılır. Bunlar önce aldatma ile Dirse Han'ı oğlunu öldürmeye ikna ederler, sonra bir av tertip ederek oğlanı babasına, arkadan ok atmak suretiyle öldürtmeye çalışırlar. Namertlerden bir grup, oğlanın kötü ve hayırsız olduğunu, adamlarıyla birlikte nerede güzel varsa aldığını, aksakallı ihtiyarın ağzına sövdüğünü, ak pürçekli kadının sütünü çektiğini söyleyerek iftiralarda bulunurlar. İkinci grup ise Boğaç'ın göğsü güzel koca dağa ava gittiğini, babasının önünde av yaptığını ve kuş kuşladığını, annesinin yanında kırmızı ve sert şarap içip onunla sohbet ettiğini, babasına kast ettiğini ve onun kötü ve hayırsız biri olduğunu, söylerler. Ayrıca namertler, bu kötü işler nedeniyle, babası Dirse Han'ı Hanlar Han'ı Bayındır Han'ın, cezalandıracağından korkutarak, Boğaç'ı öldürmeye ikna ederler. Dirse Han, *gidin getirin, öldüreyim, böyle oğul gerekmez*, der. Namertler, Dirse Han'ın oğlu Boğaç'ı ancak yiğitleriyle bir av tertipleyerek hile ile ok atmak suretiyle öldürebileceğini, aksi takdirde bunu başaramayacağına ikna eder. Namertler, bir av tertipler. Sabah erkenden Dirse Han, oğlu ve namertleriyle birlikte ava çıkar. Kırk namerdin bir kısmı, bu kez de Boğaç'a telkinlerde bulunur. Geyikleri kovalayıp babasının önünde tepelemesini, oğlunun at koşturmasını, kılıç çalmasını, ok atmasını görmekle Dirse Han'ın övüneceğini, aktarırlar. Boğaç, söylenenlere inanır ve geyiği kovalar, babasının önünde vurur. Bu kez kırk namert Dirse Han'a yönelir: *Görüyor musun oğlunu, geyiği kırdı bayırda kovalıyor, senin önüne getiriyor. Geyiğe ok atma bahanesiyle seni vurup öldürecek, o seni öldürmeden sen onu öldürmeye çalış*, derler. Dirse Han, geyiği kovalayıp önünden geçmekte

olan oğlunu iki kürek kemiği arasından ok ile vurur. Boğaç, yaralanıp atın üzerinden düşer. Namertler, oğlunun üstüne kapanıp yardım etmek isteyen Dirse Han'a engel olur ve atın dizginini tutup Dirse Han'ı yurduna getirir (Ergin, 1970: 15-18).

Olayları, Dirse Han'ın etrafındaki ayrıcalıklı statülerini kaybetmemek için değişime direnen kırk namert, yönlendirmektedir. Dirse Han ile Boğaç, saltanat mücadelesine girişerek felakete sürüklenir. İmtiyazlarını kaybeden Dirse Han'ın namertleri, devletin *geçmiş baba ile geleceği oğul* arasındaki uyumu bozarak onları iktidar mücadelesine iter. Anne araya girerek namertleri devreden çıkarır. Olayların kontrolü dışıl gücün etkisine girer. Baba Dirse Han, kurucu iktidarı temsil eder. Baba, mutlak iradenin yeryüzündeki icracısıdır. Babanın etrafındaki *kırk yiğit*, krallığın yani en üst yerel güç olan devlet babanın (kurucu iktidarın) icracı gücü olan *bürokrasiyi* simgeler. Oğul Boğaç ise devlet baba ile annenin yani halkın ortak iradesini temsil eden zamanla değişerek gelişen uzlaştırıcı güçlerin birikiminden oluşan *stratejik akıl ve iktidarın* simgeleridir. Namertler ise kurucu iktidar olan babanın çevresinde yer alır. Bunlar, koruma güdüsüyle bireysel çıkarlarını önceleyerek değişime direnen *bürokrasidir*. Şefkat ve merhametle oğlunu büyüten sütle besleyip yaralarını iyileştiren anne, zamanla yaşanan olumlu değişimi, dönüşümü ve gelişmeyi sağlayan *halkın sembolüdür*. Halk ile bürokrasi, stratejik akıl ve geleceği olan Boğaç yani gençlik üzerinden çatışmaktadır. Sosyolojik yapının hayatıyeti halkın üzerinden devam eder. Halkın stratejik gücü olan gençliği yani Boğaç, değişime ayak uyduramayıp kurucu iktidar odaklı bir şekilde yani babaya bağlı kaldığı sürece, değişime ayak uyduramadığında yaşamı tehdit altına girer ve kendi kendini öldürtür. Bunu yaparken de menfaat odaklı bürokrasinin etkisinde kalır. Özellikle propaganda gücünü kullanan namertler yani yerleşik kurucu bürokrasi, her ikisini de aldatmak suretiyle babasına oğlunu sırtından vurdurtur. Boğaç-Oğul, anneye yani değişime ayak uyduran halka yaklaştığı zaman ise kendileri de değişerek gelişir. Bu nedenle sembolik metinlerden olan destanlarda çocuklar, iktidara geçip bey veya padişah olunca, babaları ölür. Babayı öldüren oğul, kurucu güç sembolüdür. Baba ile problemler yaşamakla birlikte, baba figürünü ortadan kaldırmadan annenin yardımıyla aralarındaki problemleri çözerek beyliğini dönüştürenler ise, sistemi tamamen yıkmadan tamir ederek yenilenen iktidarı simgeler. Böyle düşünülürse Boğaç Han, *gelenekle geleceği ustalıklı birleştiren uzlaştırıcı ve yenilikçi stratejik aklın temsilcisidir*.

Yukarıda çocuk-kurban simgeçiliği üzerinde durmuştuk. Konuyu daha iyi anlamak için av simgeçiliği üzerinde duralım. Metnin bu kısmında av ile kurban birlikte işlenmektedir. Kurban-ziyafet-dua-çocuk birlikteliği neticesinde bir iyiye gidişin söz konusu olduğunu belirtmiştik. Baba-oğul ilişkisindeki bu olumlamanın Hz. İbrahim'den Hz. Muhammed'e gelen bir çizgide kültürümüzde devam ettiğini vurgulamıştık.

Dirse Han'ın hanımı oğlunun ilk avıdır diye; aygır, erkek deve, koç kestirdi, kanlı Oğuz beylerine ziyafet verdi, toparlanıp kalktı, kırk ince belli kızı yanına aldı, Dirse Han'ı karşıladı, gelenleri süzdü, içlerinde oğlunu göremedi, kara bağı sarsıldı, yüreği sızladı, kara süzme gözleri kan, yaş doldu. Hatun, Dirse Han'a seslenir: Başımın bahtı, evimin tahtı, han babamın güveyisi, anamın sevdiği, göz açıp da gördüğüm, gönül verip sevdiğim. Dirse Han, göğsü güzel koca dağa ava çıkmış, iki kişi olarak gitmiş ve bir kişi kalarak dönmüştür. Bu durumda yavrusunun nerede olduğunu soran anne, Boğaç'a *karanlık gecede bulduğum ve görür gözüm*, ifadeleriyle seslenir. Oğlanın emdiği süt damarı yaman sızlatmakta ve sarı yılan sokmuş gibi akça teni kalkıp şişmekte, bağı yanmaktadır (Ergin, 1970: 18). Genellikle dinî-destanî

metinlerde çocuklara babaları tarafından *gözümün nuru, görür gözüm vb.* nidalar ile seslenirken, Boğaç Han'a babası değil de annesi bu şekilde hitap eder. Bunun nedeni, *dişil gücün hâkimiyet zamanı* olmasıdır. Anne- Hz. Fatma- anayer, birbirini çağırıştırır. Anne, ilahi özü taşıyan oğlun yaşamının riske girmesiyle ıstırap içinde kalır. Bu durumda varoluş problemi belirir. Anne, *kuru kuru çaylara su saldım*, diyerek; çocuğu olmadığına babayı yönlendirerek bir oğlunun olma sürecine yani hikâyenin başına gönderme yapar. Bu dönemde anne, *dâhili problemleri çözmek ile varoluş* problemini de çözdüğünü, vurgular. Yine *kara elbiseli dervişlere adaklar verdiği*, belirtmekle, evlialık dönemi vurgulanır. Açları doyurma, çıplakları giydirmek, tepe gibi et ve göl gibi kıymız yedirip içirmekle bir oğlan sahibi olduğunu hatırlatan anne, oğlunun başına gelecek muhtemel olayları sayar. Bunlar; oğlanı karşı yatan Ala Dağdan uçurmak, taşkın akan suya kaptırmak, aslan ile kaplana yedirmek ve kara giyimli azgın dinli kâfirlere aldırarak, olarak sıralanır. Anne, Han babasından para ve asker yardımı alıp kâfirin üzerine gidecek, sonuna kadar savaşır oğlunun yolundan dönmeyecektir. Anne, *Yalnız oğul haberini a Dirse Han söyle bana, karabaşım kurban olsun bu gün sana*, der, feryat eder (Ergin, 1970: 19).

Av simgeciliği üzerinde duran Eliade, gerek ekicilerin gerekse çobanların kanlı kurbanları, avcının avı öldürmesinin yinelenmesini, erkeğin varoluş biçimiyle iç içe geçmiş bir tavır olarak görür. *Yabani bir hayvanın izinin sürülmesi ve avlanması, bir toprağın fethi ve bir devletin kuruluşunun mitolojik modelidir.* Avrasya'da av, hem en mükemmel eğitim aracı hem de hükümdarların ve askeri aristokrasinin en gözde sporudur. Avcının yaşama biçiminin yerleşik ekicilerin yaşama biçimi karşısındaki masalsı saygınlığı, birçok ilkel halkta hala yaşamaktadır (Eliade, 2000: 54). Modern dünyada tarımın keşfi ile insan, kendi besinini daha iyi üretmek için zaman hesaplama tekniğini geliştirir. Çiftçi, faaliyete geçmeden aylar önce, hedeflerine yani ürüne ulaşmak için bir dizi karmaşık etkinliği kesin bir sırayla uygulamak zorundaydı. Ayrıca bitki ekimi, erkek ile kadın arasında bir iş bölümü gerektirdi. Artık başlıca sorumluluk kadınlardaydı. Bitkilerin evcilleştirilmesi, değerleri altüst edip insan maneviyatını kökten değiştirmiştir (Eliade, 2000: 56).

Dirse Han, hatununa cevap vermez, kırk namert devreye girer. Oğlun sağdır esendir, avdadır, yakında gelir, korkup endişelenme, bey sarhoştur cevap veremez, derler. Dirse Han'ın hatunu, namertlere inanmaz, dayanamayıp kırk ince belli kızı yanına alır, büyük cins atına biner, yazın kışın karı buzu erimeyen Kazılık Dağı'na çıkar, koşturarak oğlunu arar, bir derenin içine karga-kuzgunun inip çıktığını görür, oraya gider, oğlunu sırtından okla yaralanmış, yatar şekilde bulur. Oğlanın iki köpeği, üstüne konmak isteyen karga ve kuzguna izin vermez. Hızır, üç defa Boğaç'ın yarasını sıvazlar, *Bu yaradan sana ölüm yoktur, dağ çiçeği ile ananın sütü yarana merhemdir*, der ve kaybolur. Anası, oğluna seslenir: Kara gözlerini açmasını, on iki kemiğinin harap olduğunu ve toparlanmasını, seyrana çıkmış tatlı canını yakalamasını ister, Kazılık Dağı'na seslenir: Suların akmaz, otların bitmez, geyiklerin koşmaz olsun, taş kesilsin, oğul, aslandan mı kaplandan mı oldu, bu kaza sana nereden geldi, der. Oğlan, annesine seslenir ve annesini, *ak sütünü emmek, kadınlık, ak pürçekli ve izzetli canı*, olmakla vasıflandırır. Kazılık Dağı'nın günahı ve suçu olmadığını Dağ'a beddua etmemesini, beddua ederse babasına etmesini, bu suç ve günahın babasına ait olduğunu, söyler. Boğaç, Hızır'ın kendisine söylediklerini annesine aktarır. Bunun üzerine kırk ince belli kız, dağ çiçeği toplar. Boğaç'ın annesi memesini bir sıkarak süt gelmez, iki sıkarak süt gelmez, üçüncüde ise kendisini zorlar, süt ile

kan karışık gelir. Dağ çiçeği ile ana sütü karışımını yarasına sürüp ata bindirip Boğaç'ı yurduna getirirler, hekimlere tedavi ettirip babasından saklarlar (Ergin, 1970: 21-22).

Yemiş peşinde koşanlar, simgesel yemiş hikâyelerinde olduğu gibi fedakârlık eyleminden uzaklaşır ve görüngüselliğin dehşetine kapılır. Bu suretle, ölümsüz varlığın her şeyi dönüştüren tasavvurunu kazanmasını sağlayan erginleyici gücün ölümsüz imgelerine bağlanırlar (Compbell, 2000: 130). *Av-kurban*, simgesel yemişle benzer görünüm ve fonksiyonlara sahip olmakla birlikte zıtlıkları üzerinde barındırır. Av, görüngüsellik canavarının simgesidir. Ava yönelen başkalarına yani anayere ait olanı öldürür, gasp eder. Bu ise Hz. Âdem hikâyesindeki yasak meyveyi anımsatır ki devamında kahraman, sürgünle cezalandırılır. *Kurban* ise kendine ait birikimi, kutsalın emriyle görüngüsellikten uzaklaşp başkalarının yaşamına katkı vererek ruhi olgunlaşmayla hâkimiyeti ifade eder. Kurban kesen kişi kendi birikimini, emeğini ve zenginliğini kutsalın emriyle toplumun hizmetine sunarken, topluma hizmet eder. *Kurban* simgesi, vahiy ve bilgeliğin harmanlanması sonucunda yerel hayvani gücün dönüştürülmesiyle elde edilen hâkimiyet sonucunda ulaşılan kutsal ve kültürel lezzet ve nimetlerin bütünüdür. Bunlar kutsal anlatılarda vahiy, bilgelik, bade, ekmek/buğday ve kurban simgeleriyle ifade edilir. Kurban, dinî ve kültürel bilgi ve birikimlerle dönüştürülmüş kazanımlar olarak ön plana çıkarken; karşıtları ise av simgeçiliği ile cehalet, meyve, alıç vb. emek verilmeden kozmostan gasp edilen hazır lezzetlerle çeşitlenir. Kurban, ilahi vergiler, kültürel birikim ve bilgelik ile elde edilen kazanımları yani kutsala yaklaşıp dönüşümü simgeler. Av ise meyve gibi dönüştürülmemiş hazır lezzetlere yönelmeyi, bilgelik ve emekten yoksunluğu yani tüketerek tükenmeyi ve kaybedişi, görüngüsellik canavarına teslim olmayı, uzaklaşmayı ve nefsi simgeler.

Tarımın keşfi ile hayvanlarla dinsel nitelikli ilişkilerin yerini, insan ile bitkiler arasındaki mistik dayanışma alır. Kadın ve dişiliğin kutsallığı ilk sıraya geçer. Kadınlar, bitkilerin evcilleştirilmesindeki etkinliği nedeniyle tarlaların sahipleri olurlar ve bu da onların toplumsal konumunu yükseltip, *anayer* gibi özgül kurumları doğurur ve erkek, eşinin evinde oturmak zorunda kalır. Kadının ve ananın kutsallığı kuşkusuz paleolitik çağda da bilinmekle birlikte tarımın keşfi ile gücünü hissedilir ölçüde artırır. Cinsel hayatın ve öncelikle de kadın cinselliğinin kutsallığı, *mucizevi yaratılış bilmecesiyle çiçeğe geçer*. Antropo-kozmetik yapıda karmaşık bir simgesellik, kadın ve cinselliği ay döngüleriyle, toprakla (dol yatağıyla özdeşleştirilmiştir) ve bitkilerin büyüme gizemiyle bütünleştirir. Bu gizem, tohumun yeşermesini sağlayabilmek için, ölümünü gerektirir ve bu yeniden doğuş şaşırtıcı bir çoğalmayla mucizevi bir nitelik kazanır. İnsanın yaratılışı, bitkisel hayat ile özdeşleştirilmesi sonucu bitkisel büyüme dıramasından alınmış imgeler ve mecazlarla ifade edilir. *Hayat, bir kur çiçeği gibidir*. Bu imgesellik binlerce yıl edebiyatı ve felsefeyi beslemiştir (Eliade, 2000: 58, 59).

Boğaç'ın aldığı ok yarası, *anne sütü ile dağ çiçeği* karışımının merhem yapılarak kullanımıyla iyileşir. Kutsal merkez simgesi olan dağlar, kutsalla iletişim kurulan stratejik ve korunaklı mekânlardır. Dağ, suları ve otlarıyla, hayvanlara ve insanlara analık yaparlar. Hikâyede, dağların kötülük yapma yeteneği yoktur, *kötülüğün nedeni, mekân değil eril güçtür*.

Çocukların halkın içinde yer alan strateji gençliğin simgesi olduğunu belirtmiştik. Çocuğun açlığı, rahatsızlığı bütün aileyi dolayısıyla toplumu huzursuz eder. Süt ile beslenen

çocuk sakinleşince aile ve toplum da rahatlar. *Süt liman olma, karıncanın su içtiği ada* vb. deyimler, gözönüne alındığında *anne sütü*, iç barışın yani *kamu düzeninin* simgesidir. Dede Korkut'daki *Basatın Tepegöz'ü Öldürdüğü* başlıklı başka bir anlatısında da anne sütü yer alır. Bu hikâyede Tepegöz'ün çıkardığı problemler nedeniyle önce anne sütü tükenir. Aile toplum benzeştirmesinden hareketle annesinden sütle beslenen çocuk karnı doyunca rahatlar ve sükûnet bulur. Bu durum geniş bir zamana ve mekâna yayılınca da toplumda refah ve mutlulukla kamu düzeni ortaya çıkar. Bu ve benzeri fonksiyonlar göz önüne alındığında anne sütü, *toplum düzeni ve refahının* simgesidir. Anne sütünü bitirmek toplum düzeni ve refahını bozmak (Topcu, 1919: 360), anlamına geldiği gibi, Boğaç hikâyesinde anne sütünü iyileştirici bir merhem olarak kullanmak ise kamu düzenini sürdürerek sosyolojik yapıda kurucu bürokrasinin müdahalesi ile oluşmuş aksaklıkları zamanla anayer etkisiyle iyileştirmek anlamlarına gelir. Süt ayrıca fitratın da simgesidir. Hz. Muhammed'e Miraç'ta bal, süt ve şarap ikram edilince sütü tercih eder. Bunun üzerine kendisine fitratı tercih ettiği söylenir (İbn Mâce, "Tıb", 7).

Boğaç'ın iyileşmesinde en hayati rollerden biri de dağ çiçeğine aittir. Dağ çiçeği benzetme ilgilerine ve fonksiyonlarına dikkat edildiğinde; idealize edilmiş taşra gençliğini simgeler. Dağ çiçeği, kutsala yakınlığı, yaşamın zorluklarına karşı koyma becerisi ve idealize manzarasıyla; kutsalla münasebeti güçlü, yaşamın zorluklarına karşı savaşma becerileri yüksek ve yeri geldiğinde kendini feda edebilen gençlerdir. Boğaç'ın kişiliğinde dönüşen iktidar, dağ çiçeği olan bu taşra gençliğini kumu düzeni içinde yetiştirip görevlendirerek kendi yaralarına sürmekle, yaşamsal riskler barındıran ilmiye ve askeriye gibi hayati kurumlarında istihdam ederek kurucu güç olan babanın açtığı ok yarasını tedavi etmelidir. Hızır'ın söyledikleri anayurdun yaşamsal rolünü ortaya koyar. Su kaynağı, göz, dağ, çiçek, kadın ve toprak yaşamın gizini içinde barındıran *kutsal merkez* simgeleridir. Üretken, dönüştürücü ve iyileştirici gizi ve hayati rolüyle *kır çiçeği*, yaşamın yenilenmesi, korunması ve devamını simgeler.

2.3. Boğaç Han'ın babasını kurtarması

Boğaç, kırk günde iyileşir, kılıç kuşanır, ata biner av avlar, kuş kuşlar. Dirse Han oğlunun yaşadığından habersizdir. Kırk namertler, bunları bilir ve olanları duyarsa Dirse Han'ın kendilerini öldürmesinden korkarlar, tedbir olarak Dirse Han'ı yakalayıp ak ellerini arkasına bağlarlar, ak boynuna kıl sicim takarlar, ak etinden kan çıkıncaya kadar döverler, yayan yürütüp kâfire esir olarak verirler. Oğuz beyleri olanlardan habersizdir. Dirse Han'ın hatunu, kocasının başına gelenleri duyar ve oğlundan kırk yiğidini yanına alıp babasını kurtarmasını ister. Baban sana kıydı ise sen babana kıyma, der. Oğlan, kılıcını kuşanır, yayını ve mızrağını alır, atına biner, kırk yiğidi ile babasını aramaya gider (Ergin, 1970: 23-24).

Kırk namert bir yerde konaklayıp şarap içerken Boğaç Han, onlara yetişir. Kırk namert, bu kez Boğaç'ı da yakalayıp, babasıyla birlikte kâfirlere vermeyi kararlaştırır. Dirse Han, oğlu Boğaç'ı tanımaz ve bunun üzerine oğlu Boğaç ile savaşmak için kırk yoldaşından, elini çözmesini ve kopuzunu eline vermesini, ister. Yoldaşları Dirse Han'ın elini çözer, kopuzunu eline verir. Dirse Han, kendisini kurtarmaya gelen yiğidin oğlu Boğaç Han olduğundan habersizdir, oğlunu ölmüş bilmektedir ve oğlunu öldürmüş olmanın verdiği pişmanlıkla, gelen yiğide, kendisinin kurtarılmaya ve üzerinde savaşılmaya layık biri olmadığını, söyler. Bu nedenle kim olduğunu bilmediği yiğide seslenir. Bu seslenmede bir bey için önemli olan

değerler verilir: Bunlardan ilki binek olarak *boynu uzun büyük cins at*; ikincisi etlik olarak *on bin koyun*; üçüncüsü yük taşıyıcı olarak *kızıl deve*; dördüncüsü barınak olarak *altın başlı otağ*; beşincisi eş olarak *ak yüzlü elâ gözlü gelin*; altıncısı baba olan *aksakallı ihtiyar* ve sonuncusu da oğuldur. Boğa, önemine göre sıralanan bu yedi değere sahip çıkması gerektiğini, bunların bir kısmının kendine ait olduğunu ve savaşmayı onu kurtarmaz ise kaybolup gidecek olan değerlerin kendinden gitmiş olacağını söyleyerek babasında farkındalık oluşturmaya çalışır. Yiğit, kendisinin Dirse Han'ın oğlu olduğunu şu sözlerle ifade eder: Aksakallı yaşlılar senin gider ise benim bırakmam, bırakmayacağım. Benim de içinde bir aklı şaşmış, şuuru gitmiş ihtiyar babam var, bırakmam kırk namerde, dedi. Kırk yiğidiyle birlikte namertlerle savaşır, babasını kurtarıp yurduna döner (Ergin, 1970: 24-26).

Dirse Han oğlunun sağ olduğunu öğrenir. Hikâyenin başında Dirse Han, oğluna beylik ve taht verirken, sonunda Hanlar Han'ı Bayındır Han, oğlana beylik ve taht verir. Dede Korkut destan söyler, bu Oğuz-nâmeyi düzer. Artık anne ve baba oğlunda yaşar ve hanlık oğuldan devam eder.

2.4. Dualar

Hikâyenin sonunda dua bölümü yer alır. Burada dünyanın faniliği ve geçiciliği kervana benzetilir. Dünyanın gelimli gidimli, ölümlü oluşu vurgulanır.

Sağlıkla, akılla devletini Hak artırsın, yüce Tanrı medet eriştirsın, yerli kara dağların yıkılmasın: Halk, desteği istemek.

Gölgeli büyük ağacın kesilmesin: Soyun, boyun devam etsin.

Taşkın akan güzel suyun kurumamasın: Maddi gelir, rızık desteğin zenginliğin sürsün.

Kanatlarının uçları kırılmasın: İş ve eyleme geçme gücünün devam etmesini istemek ve en küçük zarardan dahi korunma isteği.

Koşar iken ak boz atın sendelemesin: Devletinin küçük zararlardan dahi korunmasını ve saltanatının daim olmasını istemek.

Vuruşunca kara çelik öz kılıcın çentilmesin: Savaşma yeterliğine zarar gelmemesini istemek.

Dürtüşürken alaca mızrağın ufanmasın: Savaşma yeterliğinin devam etmesini istemek.

Ak pürçekli ananın yeri cennet olsun. Aksakallı babanın yeri cennet olsun: Anne beyaz çiçektir. Baba aksakallıdır. Sakal, dini ve kültürel birikimleri; saç ise, dünyevi ve maddi birikimleri simgeler (Topcu, 2022: 1967). Bu çiçek/anne, gizemli üretkenliğiyle eşinin ve kendisinin yaşamsal gizini ve özelliklerini, çekirdeği olan oğluna aktarır. Birey olarak kişiyi kozmosa bağlayan yaşam kaynağının cennette olmasını istemekle, mükemmellik ile kendini gerçekleştirilmeye gönderme yapılır.

Tanrıça ve fırtına tanrısı epifanileri, boğa-öküz başı heykellerinin işaret ettiği ölümler ve bereket tapımları, bitkilerin büyüme gizemiyle ilişkili inançlar ve ayinler, doğum yeniden doğum ve erginlenme benzeme ilgileriyle kurulan toprak, bitki ve kadın özdeşliği, büyük olasılıkla ölümden sonra yaşama umudu; Dünyanın Merkez simgeselliğini ve oturulan konutun imago mundi (dünya simgesi) olarak algılanmasını içeren bir kozmoloji. Günümüzdeki bir ilkel

tarım toplumunu gözlemlemek, toprağın bereketi ve hayat-ölüm, ölümden sonra varoluş döngüsü ve düşünceleri etrafında örülmüş bir dinin zenginliğini ve karmaşıklığını anlamaya yeter (Eliade, 2000: 68).

Hakkın yandırdığı çırağın yanadursun: Ocağın tütmeye devam etsin, Devletin, soyun daim olsun. Kadir Tanrı seni namerde muhtaç eylesin Han'ım hey!... (Ergin, 1970: 27). Namerde muhtaç olmak, hikâyede bilinçsizlikle aldanma sonucunu doğurur. Destan, Âdem ile Havva anlatısında olduğu gibi; bilinçsizlik-bilinç, kaybetme-kazanma, ölüm-yaşam, ölümden sonra varoluş, yenilenme mitleriyle örülüdür.

Sonuç

Özet bölümünde, hikâyenin bir siyasetname özelliği gösterdiğini ve mesajlarını anlamının Türk toplumunun geleceğine ışık tutma konusunda eğitici ve bilinçlendirici fonksiyonlar içereceğini belirtmiştik. Sonuçta bu fonksiyonlar nelerdir sorusuna karşılık bulmaya çalışacağız.

Hikâyede insan, hayvan, bitki, maddî-manevî hayat, gün, renk birlikteliğiyle kozmos ilişkilerinden kurulu ilahi yasalar anlatılır. Kozmos sistemi *Güneş, Ay ve yıldızlar* birlikteliğinden kuruludur. Bunların döngülerinden *zaman* oluşur. Zaman ise yaratmayla ilişkilidir. Her varlık astral simgelerin döngüsüyle bir zaman diliminde ortaya çıkar. Astral döngünün hayvanlar arasındaki izdüşümü *aslan, boğa ve diğer hayvanlar* şeklindedir. Hayvanlar arası besin zinciri ilişkileri ve yaşam döngüleri, halk anlatılarında sıklıkla gözlemlenir. Bu ilişkilerden toplum tabakalarının işleyişi, yöneten-yönetilen, zengin-fakir ilişkileri arasında benzerlikler kurulur. Bunlara aile bireyleri olan baba, anne ve çocuklar da eklenir. Aile arası ilişkiler, devlet işleyişi ile benzeştirilir. Ayrıca insanlık tarihi yeryüzündeki manevi yaşam döngüsü olan peygamberlik, evliyalık ve yozlaşma üzerinden okunur, bunlar ile bir gün döngüsü arasında ilişkiler kurulur. Gün döngüsündeki renklerin dönüşümü, destanlara ve dinî-tasavvufi eserlere yansır. Ak, kırmızı ve siyah döngüsü geleneksel anlatılarda bu pencereden kendini gösterir.

Bir çocuk olarak Boğaç'ın dünyaya geliş serüveni aynı zamanda bir varoluş problemidir. Kurban-dua-çocuk birlikteliği, bir erkek çocuğun doğuşu, büyümesi ve hâkim güç olarak ortaya çıkışının özünü içinde barındırır. Dinî gelenekte olduğu gibi, kurban-dua-çocuk birlikteliği üzerine kurulan hikâyede, kahraman yeterlilikleriyle doğan çocuk, bu prototip kurban mitlerinden beslenir ve varoluş probleminde ilk eşik aşılır.

İkinci eşik ise arenada çocuk-boğa karşılaşmasıdır. Arenada aşık oynayan çocuk, boğanın olduğu bir meydana bırakılır. Bu noktada da çocuk; asaleti, cesareti ve ilhamî akılla boğaya karşı galip gelir. Bu bölümde kahraman namzettir olan çocuk, hâkimiyet alanına ilk adımını atar. Artık o bir kraldır. Maddî manevî devlet yönetimi zoolojik simgeler üzerinden anlatılır. Boğa, hayvanlar âlemindeki konumu ile hikâyede kahramanın konumunu tayin eder. Boğa, hem besleyerek yönetimi iktidarda tutar hem de boynuzlayarak yönetim için tehlike arz eder. Aynı zamanda ipi liderleri elinde olan boğalar, yerden yani halktan beslenir. Bu nedenlerle boğalar, zenginlik ve güç sembolü olarak toplumda yönetimle halk arasındaki orta sınıfı temsil eder. Boğalara boynuzlanıp devre dışı kalanlar veya meydana kaçanlar, kral olamaz. Aslan-boğa-yer ilişkileri bir sosyolojik devlet yapısına benzetilir. Aslan yönetici elitlerin, boğa orta

sınıf zenginlik ve gücün; yerdeki otlar ise bunların hepsinin üzerine oturduğu halkın simgeleridir.

Boğaya benzer şekilde fonksiyonlara sahip olmakla birlikte hikâyede, yöneticiler için tehlike oluşturmeyen besleyici ve taşıyıcı güçler ise deve sembolüyle ifade edilir. Üst yönetim ise, kendileri için iki temel güç unsurları olan boğa ile deve ikilisini, kontrollü olarak birbirleriyle mücadele ettirerek dengeler. Boğa ve deve, hem üst yönetimi ve hem de stratejik güçler olan çocukları yani halkı besleyen ve halktan da beslenen halk ile yönetim arasındaki dengeleyici güçlerin simgeleridir.

Ayrıca aynı sembol için Türk kültüründe gergedan ve boğaya karşı Arap kültüründe deve yer alır. Hikâyenin yazıldığı dönemde, peygamberlik evliyalığa dönüşürken; çoban toplumu modern topluma evrilir, kozmos, batmaya meyleder ve gün batışında, kırmızı / kızılılıkla birlikte evlilik döneminde Hz. Fatma'nın tesiri ile anayer yani dişil gücün etkisi artar. Bu dönemde insanlık; ilahi nurunu, feyzini ve varidatını Güneş'ten-peygamberlerden doğrudan alamayıp, dolaylı olarak Ay'dan yani evliyalardan almaya başlar ve maddî-manevî erk ayrışır. Evliyalık döneminde iktidar; Güneşten, aslandan, Araplardan ve eril güçten, uzaklaşır; Oğuz toplumuna yani Ay'a, boğaya ve dişil güce geçer. Bayındır Han, bu nedenle oğlu olmayıp *kızı olan beyleri, kızıl otağa* oturtur. Bu dönemde yaşam bir derece batışa meyil etmiştir. Artık Ay ve yıldız dönemi olan Oğuz dönemidir. Ay dönemi olan on iki imam zamanında, tarım toplumu ile birlikte siyasette saltanat hakimdir. Evliyalığın da bittiği yozlaşmanın yani karanlığın hâkim olduğu son dönemde ise modern toplum ve halk hâkimiyeti ön plana çıkar. Maddî manevî hâkimiyet, peygamberlerden evliyalara ve beylik ailelerine son dönemde ise asalet bağı aranmayan kişilere yani seçimle halka aktarılmıştır. Buna paralel olarak toplumda dişil gücün hâkimiyeti artarak devam eder. Hikâyede Bayındır Han, *oğlu kızı olmayanları kara çadıra* oturtur. Bu ifade ile yozlaşmanın hâkim olduğu son dönemde dişil gücün etkisinin giderek artmasının yanı sıra, evlenmeyen veya evlense de çocuğu olmayan liderlerin hâkim olacağı sezdirilir. Liderlerin kız çocuklarının olmasıyla birlikte kızılık ve çocuğun olmamasıyla karanlık egemendir. Peygamberler döneminde devlet döngüsünde kurucu otoritenin hâkimiyeti söz konusudur. Ay döneminde ise devlette dişil gücün simgesi olan anne ve kırk ince belli kızlar belirleyici güçtür. Anne, kırk ince belli yardımcı kızların topladığı kır çiçeklerini, anne sütü ile birleştirerek; yani dişil çekici unsurları olan kızları ile bir kır çiçeğine benzetilen yaşamın zor şartlarına uyum sağlamış olan taşra gençliğini, itinalı bir şekilde toplatarak avucunun içine aldırıp yetiştirir ve onları devletin yarası olan stratejik kurumlarına yerleştirerek tedavi eder, kurucu bürokrasi ile gençliği barıştırır ve geçmiş ile geleceği uzlaştırır. Bu birleştirmeyi yaparken dişil güç, anayurt / halk, yaptıklarıyla ön plana çıkan en belirleyici unsurdur. Eril güç, geleneksel kurucu bürokrasidir ve çoğu kez şuursuzca hareket eder, kolaylıkla aldatılır ve kötücül güçler karşısında etkisizdir. Tablo 1'de yenilenme mitlerinin ve krizlerinin anlatıldığı destanın temel üçlü simge örüntüsü verilmiştir.

Tablo 1. Hikâyede Birbirleriyle Benzeşen Semboller

<i>Döngüler</i>	<i>Birinci Dönem</i>	<i>İkinci Dönem</i>	<i>Üçüncü Dönem</i>
<i>Astral</i>	Güneş	Ay	Yıldız
<i>Maneviyat</i>	Peygamberlik	Evliyalık	Yozlaşma, Ahir zaman
<i>Hayvan</i>	Aslan	Boğa	Diğer hayvanlar
<i>Aile</i>	Baba Dirse Han	Oğul Boğaç Han	Anne
<i>Devlet</i>	Kurucu bürokrasi	Dengeleyici halk	Yenilikçi gençlik
<i>Zaman</i>	Gün	Ay	Yıl
<i>Gün</i>	Sabah-İkinci	İkinci-Akşam	Akşam sonrası
<i>Soy</i>	Oğul-kız	Kız	Çocuksuzluk
<i>Renk</i>	Ak	Kırmızı / Siyah	Siyah
<i>Tarih</i>	Çoban toplumu	Tarım toplumu	Modern toplum

Bu tabloda yer alan döngüde üç unsurdan birinci sütunda yer alan unsurların zamanı geçmiş ve bunlar önemini yitirmiştir. İkincil ve özellikle üçüncül güç unsurlarının ise etkin bir şekilde sahnede olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed (ö. 1162/1748), *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye*, 1988, Beyrut.
- Arat R. R. (1987), *Oğuz Kağan Destanı*, Makaleler, (Ed.: Osman Fikri Sertkaya), Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, C. I, 605-672.
- Argunşah, M. (2002). *Kirdeci Ali, Kesik Baş Destanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bang, G., & Rahmeti, G. (1936). *Oğuz Kağan Destanı*. İstanbul Üniversitesi Türk Dili Semineri Neşriyatından, 1-69, İstanbul: Burhaneddin Basımevi.
- Bazin, L. (1953), *Notes sur les mots Oğuz et Türk. Oriens*, IV, 315-324.
- Camphell, J. (1995). *İlkel Mitoloji*. (çev.: K. Emiroğlu), Ankara: İmge Kitapevi.
- Compbell, J. (2000). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. (çev.: S. Gürses), İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Çaycı, A. (2002). *Anadolu Selçuklu Sanatında Gezegen ve Burç Tasvirleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Eliade, M. (2000). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*. C. 1, (çev.: A. Berktaş), İstanbul: Kabalcı.
- Eliade, M. (2003). *Dinler Tarihine Giriş*. (çev.: L. Arslan), İstanbul, Kabalcı Yayınları.
- el-Tirmizî, (1992). *Sünen, Fedâilu'l-Kur'ân*, İstanbul, Çağrı Yayınları.

- Ercilasun, A. B. (1988), *Dede Korkut Kitabı ile Oğuz Destanı Arasındaki Münasebetler*. TDAY-Belleten, 69-89, Ankara: TDK Yayınları.
- Ergin, M. (1970). *Dede Korkut kitabı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Gökyay, O. Ş. 2006, *Dede Korkut Hikâyeleri*, İstanbul, Kabcacı Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2001). *Kārûn. İslam Ansiklopedisi*, 24, 519-520, İstanbul: TDV Yayınları.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni (ö. 273/887). es-Sünen. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. (Beyrut: Dâru İhyâ-i'l-Kütübi'l-Arabî).
- Jung, C. C. (2002). *Anılar, Düşler, Düşünceler*. (çev.: İ. Kantemir), İstanbul: Can Yayınları.
- Jung, C. G. (1997). *Analitik Psikoloji*. (çev.: E. Gürol), İstanbul: Payel Yayınevi.
- Kur'ân-ı Kerim. Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meal-i Âlîsi* (Erişim 23 Ocak 2023). <https://kuran.diyaret.gov.tr/>
- Mutlu, G. (2019). *Antikçağ Kolkhis'te Boğa Figürü*. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 41, 62-79.
- Ocak, A. Y. (2009). *İslâm'ın Temel İnançları Etrafında Oluşan "Mitolojik" Kültür: "İslâm Mitolojisi"*. Milet ve Nihal, 6, 137-163.
- Ögel, B. (1998). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar)*, C. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ölmez, Z. K. (1996), *Şecere-i Terâkime*. Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- Özkan Nalbant, B. (2010). Oğuz Sözcüğünün Kökeni Üzerine Yeni Düşünceler. *Türkbilig*, 20, 47-59.
- Sinor, D. (1950), *Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Mülâhazalar*. (çev.: Ahmet Ateş), İÜ. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, IV/1-2, 1-13.
- Şimşek, F. (2017). *Eskiçağ Toplumlarında Boğa Algısı ve İnancı*. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10 (52), 593-599.
- Topaloğlu, B. (1988). Abdullah, Abdullah B. Abdilmuttalib (Ö. 569) Hz. Peygamber'in babası. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1, 75-75, İstanbul: TDV. Yayınları.
- Topcu, M. (2019). *"Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü" Hikâyeyi Psikanalitik Yaklaşımla Okuma*. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 18 (69), 354-372.
- Topcu, M. (2021). *Kitab-ı Muğrib, Bektaşilikle İlgili İbadet ve Uygulamalar*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Topcu, M. (2022). *Hz. Yuşa'nın Destani Hikâyesindeki Semboller Üzerine Düşünceler*. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 21(84), 1956-1966.